

**İSTANBUL'UN İŞGALİ ÜZERİNE HEYET-İ TEMSİLİYE'NİN ALDIĞI  
SİYASİ, ASKERİ ve EKONOMİK ÖNLEMLER**

**Dr. Selçuk URAL\***

**ÖZET**

Türk Milleti'nin ve Millî Mücadele'nin dönüm noktalarından birisi hiç şüphesiz İstanbul'un işgal edilmesidir. Heyet-i Temsiliye, işgal sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar Anadolu'nun yönetimini üstlendi. Bu süre içerisinde bir takım siyasi, askeri ve ekonomik önlemler olarak uygulamaya soktu. Bu makalede Heyet-i Temsiliye'nin devleti ve milleti selamete çıkarmak için yürürlüğe koyduğu önlemlere yer verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** İstanbul'un İşgali, Heyet-i Temsiliye, İngiltere, Anadolu

Millî Mücadele'nin dönüm notlarından birini teşkil eden İstanbul'un işgali, resmî kaynaklarda, büyük çoğunlukta, Mebusan Meclisi'nin kapatılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ekseninde ele alınmıştır. Hiç şüphesiz Millî Mücadele Hareketi'nin siyasallaşmasında ve Anadolu'nun kaderine hakim olma noktasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı çok önemli bir yere sahiptir. Fakat Heyet-i Temsiliye'nin çalışmaları sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla sınırlı kalmamıştır. Heyet-i Temsiliye, mülkî ve askerî makamlarla beraber pek çok siyasi ve askerî çalışma yürüttü. Bütün bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının gölgesinde kalmaktadır. Makalede göz ardı edilen bu hususlar ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

İstanbul'un işgali, Anadolu'nun paylaşılmasını içeren sözde barış şartlarını Osmanlı Devleti'nin kayıtsız ve şartsız kabul etmesi amacıyla yapıldı<sup>1</sup>. Hükümete verilen notada; işgalin, barış antlaşması kabul edilip uygulanıncaya kadar süreceğinin belirtilmesi, İtilaf Devletleri'nin ve özellikle İngiltere'nin amacını herhangi bir yoruma ihtiyaç olmadan gözler önüne sermektedir. İşgalin, devletin ve hükümetin hukuki ve fiilî varlığını ortadan kaldırdığı bir gerçektir. Fakat İtilaf beyanamesinde aksi ifadelerle yer verilerek, işgalin Osmanlı idaresini kuvvetlendirmek amacıyla yapıldığı gibi gülünç bir iddia ortaya atılmaktaydı<sup>2</sup>.

Lord Curzon'un, 10 Mart 1920'de Amiral Robeck'e gönderdiği emir doğrultusunda, İngiliz kuvvetleri önce stratejik öneme sahip nezaretleri ve telgraf merkezlerini işgal etti. Bunlara paralel olarak kolluk kuvvetlerini kontrol altına aldı.

\* Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

<sup>1</sup> Ali Fuat CEBESÖY, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s.309; M. Cemil ÖZGÜL, **Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları**, Ankara 1989, s.143.

<sup>2</sup> **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)**, K.19, G.46, B.46.

Daha sonra büyük bir hızla İngiliz çıkarlarına zarar veren kişiler tutuklanmaya başlandı. Bunlar içinde nazır, mebus, gazeteci, komutan gibi topluma yön verebilecek kişilerin bulunması İngilizlerin Türk milletini sindirmek istediğini göstermektedir<sup>3</sup>.

Padişah ve hükümeti, İngilizlerin Mondros Mütarekesi başta olmak üzere bütün uluslararası anlaşmaları çiğneyerek gerçekleştirdiği işgale, Millî onuru koruyacak şekilde tepki göstermeleri gerekirken, aksine tam bir teslimiyet içinde olup bitenlere sessiz kaldılar<sup>4</sup>.

İstanbul'dakilerin olup bitenleri sessizce kabullenmelerine rağmen, Heyet-i Temsilîye işgale tepki göstermekte gecikmeyecekti. Mustafa Kemal Paşa, Manastırlı Hamdi Bey'in gönderdiği telgrafla işgal haberini alır almaz, Heyet-i Temsilîye'yi işgalle ilgili haberlerin toplanıp, değerlendirilen ve ilgili makamları bilgilendiren bir makam haline getirdi<sup>5</sup>. Bunu yaparken de mülkî ve askerî makamlarla istişare etmeye de büyük önem verdi. Böylelikle, olaylar hakkında herkesin doğru ve geniş bilgi almasına zemin hazırladı.

Olağanüstü durumun otoritesizliğe ve kargaşaya yol açmaması gerektiğine inanan Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde durduğu en önemli konu Heyet-i Temsilîye'nin bütün askerî ve mülkî makamlar tarafından en üst makam olarak kabul edilmesini sağlamaktı. Zira İstanbul'un işgal edilmesi devletin bağımsızlığını ortadan kaldırmıştı. Harbiye, Bahriye Nezaretleri, Tümen Karargâhı, Telgraf Merkezleri vs. gibi hayati öneme sahip hükümet binaları işgal edilmişti. Polis ve Jandarma gibi kolluk kuvvetleri İtilaf kontrolü altına alındığı gibi, bunlara ait karakollarda bizzat İtilaf askerleri görev yapmaya başlamıştı. Devletin yasama gücünü temsil eden Mebusan ve Ayan Meclisleri dahi işgal edilmişti ve bu şartlarda görev yapmaları mümkün değildi. Üstelik pek çok mebus Millî Mücadele'ye taraftar oldukları için tutuklanmıştı. Mevcut şartlar altında hükümetin etkiden uzak ve millî çıkarları koruyacak şekilde çalışmasına imkan yoktu.

<sup>3</sup> Lord Curzon 10 Martta Amiral Robeck'e gönderdiği telgrafta işgali gerçekleştirecek birliklerin hedefleri hakkında şu talimatı verdi: 1-Müttefik kuvvetler Posta-Telgraf merkezlerini, Harbiye Nezaretini işgal ederek bütün haberleşmeyi kontrol altına almalıdır. 2-Polis teşkilatı İtilaf kuvvetlerinin denetimine alınmalıdır. 3-İngiliz çıkarları doğrultusunda zararlı görülen Millî Hareket taraftarları tutuklanmalıdır (ÖZGÜL, **Heyet-i Temsilîye'nin Ankara'daki Çalışmaları**, s.142; İngilizler tarafından tutuklanan kişilerden bazıları şunlardı: Eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Eski Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa, Ayan Meclisi Üyesi Çürüksulu Mahmut Paşa, Sivas Mebusu ve Eski Bahriye Nazırı Rauf Bey, Sivas Mebusu Vasıf Bey, Aydın Mebusu Tahsin Bey, Göz Doktoru Esat Paşa, İstanbul Muhafızı Ali Sait Paşa, Eski Şam Valisi Hasan Tahsin Bey, Edirne Mebusları Faik ve Şeref Beyler, Galatalı Şevket, Enis Avni (Aka Gündüz), Ebuzziyazâde Velit, Celal Nuri, Ahmet Emin, Süleyman Nazif ve Kel Ali. (**Harp Tarihi Vesikaları Dergisi** (HTVD), Sayı:22 (Aralık 1957), Belge No (BN):575; Sina AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, II**, Ankara 1998, s.405 vdn.)

<sup>4</sup> AKŞİN, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, II**, s.413.

<sup>5</sup> **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, (ATTB), IV**, (Atatürk Araştırma Merkezi Yayını), Ankara 1991, s.264.

Bütün bunlar devlet idaresinde ciddi ve tehlikeli boşlukların doğmasına ve hatta ülkede kargaşalığın çıkmasına sebep olabilirdi. Merkezi hükümetin dahi İngilizlerin elinde oyuncağa dönüştüğü bir ortamda Heyet-i Temsiliye'nin muhtemel bir parçalanmayı ve kargaşayı engelleyebilmesi için hükümet gibi hareket etmesinden başka bir çare yoktu. Bunu yapabilmek için de öncelikli olarak mülki ve askerî makamların Heyet-i Temsiliye'nin otoritesini kabul etmesi gerekiyordu. Millî Mücadele'nin önde gelen isimlerinden biri olan 15. Kolordu Komutanı Karabekir Paşa'da bu düşünceyi desteklemekteydi. Karabekir Paşa, Heyet-i Temsiliye'nin bir millî hükümet olarak işi ele almasını, bütün mülki ve askerî makamların da bunu kabul etmelerini sağlamak amacıyla aşağıdaki telgrafı kolordu komutanlıklarına, valiliklere, müstakil mutasarrıflıklara ve son olarak Heyet-i Temsiliye'ye gönderdi: "İstanbul'da düşmanların başladığı imha plânı zaten peyderpey beklemekte olduğumuz cihetle bir fevkalâdelik telâkki edilmemiştir. Milletin ve ordunun baş başa vererek vatanın selâmet ve kurtuluşu için derin bir azim ve rabita ile çalışacağından ve nihayet Cenab-ı Hakkın ulu yardımı ile muvaffak olacağından ve bu hususta muhterem heyetinizin devamlı bizleri aydınlatacağından ve selâmet ve kurtuluşla ilgili en iyi tedbirleri alacağından eminiz"<sup>6</sup>. Esasında askerî makamlar açısından bir sorun yoktu. Çünkü kolordu komutanlarının büyük kısmı Mustafa Kemal Paşa'yı daha askerlikten istifa ettiği gün (8/9 Temmuz 1919) Millî Mücadele'nin lideri olarak kabul etmişlerdi<sup>7</sup>. Fakat mülki makamların takınacakları tavır bilinmemekteydi. Mustafa Kemal Paşa 16 Martta kolordu komutanlıkları aracılığıyla mülki makamlara gönderdiği yazıda; "...Vaziyet-i hâzırının icabatına ve ihdas edecek ahval ve vakayi milletçe müttehiden ittihazı zarurî olan tedabirin temini için bilûmum vilâyât-ı Osmaniye'de rüesay-i memurîn-i mülkiye ve askeriyenin Hey'et-i Temsiliye ile muhafaza-i irtibat eylemeleri ricasını bir vazife-i vataniye adderiz." demek suretiyle Heyet-i Temsiliye'yi en üst makam olarak kabul etmelerini istedi<sup>8</sup>. Bu telgrafa Erzurum Valisi, Karabekir Paşa'nın teşvikleriyle yanında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden bir heyet olduğu halde verdiği cevapta Heyet-i Temsiliye'yi hükümet olarak kabul ettiğini bildirmekteydi<sup>9</sup>. Sivas Valisi ise 17 Martta gönderdiği telgrafta; Heyet-i Temsiliye'yi tek otorite olarak tanıdığını şu cümlelerle belirtmekteydi: "Mademki devletin kuvve-i teşriyye ve icraiyyesine cebren vaz'iyed edilerek İstanbul'da hakk-ı hâkimiyet-i Osmaniye'ye hâteme verilmiştir şu halde Anadolu'nun kavanin ve nizamât-ı mer'iyye dairesinde masalih-i âmmeyi kendi başına tahşit etmesinden başka çare yoktur. Ancak bütün memleket ve millete ait hususat-ı fevkalâdede Hey'et-i Temsiliye ile bil-istişare ittihaz olunacak karar dairesinde hareket etmek bittabi' münasib olur"<sup>10</sup>. 61. Tümen Komutanı Kâzım Bey ise 18 Martta gönderdiği telgrafta; İstanbul'da yaşanan olaylardan dolayı Karesi ve Saruhan Sancakları'nda sıkıyönetimin ilan edildiğini,

<sup>6</sup> Kâzım KARABEKİR, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, İstanbul 1990, s.222.

<sup>7</sup> Geniş bilgi için bkz. Kemal ATATÜRK, *Nutuk, I*, İstanbul 1982, s.44-45; Mazhar Müfit KANSU, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I*, Ankara 1986, s.33.

<sup>8</sup> *ATTB, IV*, s.269; Mahmut GOLOĞLU, *Üçüncü Meşrutiyet*, Ankara 1970, s.116.

<sup>9</sup> Telgrafın tam metni için bkz: Kâzım KARABEKİR, *İstiklâl Harbimizin Esasları*, İstanbul 1990, s.222.

<sup>10</sup> *HTVD*, Sayı:23 (Mart 1958), BN:578.

halkın millî birliğin korunması ve vatanın kurtarılması hedefi doğrultusunda Heyet-i Temsiliye'nin alacağı kararlara ve vereceği emirlere itaat edeceğini bildirmekteydi<sup>11</sup>. Bütün bu telgraflar halkın ve mülkî makamların Heyet-i Temsiliye'yi devleti ve milleti içine düştüğü durumdan kurtaracak yegane makam olarak gördüklerini ve ona bağlandıklarını göstermektedir. Verilen bu destek sayesinde Heyet-i Temsiliye milletin ve devletin geleceğiyle ilgili kararları daha rahat alacak ve uygulatacaktı.

Mustafa Kemal Paşa, işgal haberini Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar duyurduktan sonra, bütün kolordulara gönderdiği yazıda ilk önlem olarak telgraf merkezlerinin kontrol altına alınmasını istedi: "1-Mühim telgraf merkezlerine birer zâbit veya memur vaz'ı ile telgrafların kontrole tâbi tutulması. 2-Sahil iskelelerinden ve dahilden gelecek eşhasın sıkı bir tetkike tâbi tutularak şüpheli olanlar hakkında ma'rifet-i hükûmetle takibat icrası. 3-Mühim postanelerde şüpheli addolunacak mektupların açılması"<sup>12</sup>.

Karabekir Paşa'nın aynı gün verdiği cevaptan emrin derhal uygulanmaya koyulduğu anlaşılmaktadır. Karabekir Paşa yazısında; telgraf merkezlerinin kontrol altına alındığını, İtilaf temsilcileri tarafından gönderilmesi muhtemel telgraf ve beyannamelerin dahi bölgesindeki valiliklerce kabul edilmeyeceğini belirterek, Heyet-i Temsiliye'nin bu hususta ne gibi bir karar aldığı sordu. Verilen cevapta; İstanbul'daki telgraf merkezlerinin İtilaf kuvvetlerinin elinde bulunduğu, bu sebeple haberleşmenin kesilmesi gerektiği ifade edilerek, Heyet-i Temsiliye'nin bir beyanname ile bu hususları ilgililere duyuracağı bildirildi<sup>13</sup>. Sözü edilen beyanname 16/17 Mart gecesi Mustafa Kemal Paşa imzasıyla bütün vilayet ve kolordulara bildirildi. Beynamede; ülkenin olağanüstü bir durum karşısında bulunduğu belirtilerek, bir süre için dost ya da düşman ayrımı yapılmadan dış dünyayla ilişkilerin kesilmesi, Hıristiyan ahalinin huzur ve rahat içerisinde yaşamalarının sağlanması ve son olarak vatan çıkarlarına aykırı hareket edenler hakkında kanunların milliyetlerine bakılmaksızın süratle uygulanması istendi<sup>14</sup>.

İtilaf yüksek komiserlerinin işgalin mahiyetine dair hazırladıkları beyannameleri vilayetlere göndermeye kalkışmaları ve bir iki mülkî makamın da kabul etmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa olası bir kargaşaya ve ikiliğe engel olmak için bütün makamları uyararak, işgalden yararlanarak ihanet amaçlı bazı çalışmaların yapılabileceğini, bu sebeple her nereden gelirse gelsin imzasız hiçbir bildirin kabul edilmemesini emretti<sup>15</sup>.

İşgale sessiz kalınması halinde milletin ileride büyük tehlikelerle karşı karşıya kalabileceğinin bilincinde olan Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in işgalinde olduğu gibi, halkı mitingler yapmaya ve protesto telgrafları göndermeye davet etti. İtilaf Devletleri temsilcilerine, tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarına ve İtilaf Devletleri millet meclislerine gönderilmesini istediği telgraflarda şu hususlara yer

<sup>11</sup> HTVD, Sayı:24 (Haziran 1958), BN:613.

<sup>12</sup> HTVD, Sayı:23 (Mart 1958), BN:582.

<sup>13</sup> HTVD, Sayı:23 (Mart 1958), BN:588.

<sup>14</sup> ATATÜRK, *Nutuk*, I, s.413-414; HTVD, Sayı:13 (Eylül 1955), BN:330.

<sup>15</sup> ATATÜRK, *Nutuk*, I, s.416; HTVD, Sayı:13 (Eylül 1955), BN:332

verilmesini istedi: "...tecavüz-ü vâkın Osmanlı hâkimiyetinden ziyade yirmi asırlık bir medeniyet ve insaniyetin mevlûdü olan hürriyet, milliyet ve vatanperverlik esasatına bir darbe teşkil edeceği ve millet-i Osmaniye'nin müdafaa-i beka ve istiklâli hususundaki azm-ü imanına bu hâdisenin hiçbir te'sir vücuda getiremeyeceği, yalnız medenî milletlerin bu tecavüzü kabul etmekle azim bir mes'uliyet-i tarihiye altına girmiş olacakları tasrih edilmelidir..."<sup>16</sup>. Görülüyor ki protesto telgraflarında üç hususa vurgu yapılacaktır:

1- İşgal, Osmanlı hakimiyetinden ziyade yirmi asırlık bir medeniyetin ürünü olan hürriyet, milliyet ve vatanseverlik ilkelerine darbe vurmuştur.

2- İşgal, Türk milletinin bağımsızlığını koruma azmine herhangi olumsuz bir etki yapmayacaktır.

3- Medeni milletler işgali kabul etmekle tarihi sorumluluk altına girmiş olacaktıdır.

İşgali protesto etmekte milletine örnek olmayı vatan severliğinin bir gereği olarak gören Mustafa Kemal Paşa, 16 Martta İtilaf temsilcilerine, tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarına ve İtilaf Devletleri millet meclislerine gönderdiği telgrafında şu ifadelere yer vermektedir: İstanbul'da bütün resmi daireler, Mebusan Meclisi de dahil olmak üzere İtilaf kuvvetleri tarafından resmen ve zorla işgal edilmiş ve millî amaçlar doğrultusunda hareket eden bir çok vatansever şahıs tutuklanmıştır. İşgal vatanını ve milletini korumaya azmetmiş insanlardan ziyade insanlığın ortak değerlerine bir saldırdır. Hukukunu ve bağımsızlığını korumak yolunda işgal, hiçbir engel teşkil etmemektedir<sup>17</sup>. Millete hitaben yayınladığı beyannamede ise şu hususlara yer vermektedir: İtilaf Devletleri şimdiye kadar memleketi parçalamak için bir çok yola başvurmuşlardır. Son olarak İstanbul'u zorla işgal etmek suretiyle Osmanlı Devleti'nin yedi yüzyıllık hakimiyetine son vermişlerdir. Bugün Türk milleti hayatını, bağımsızlığını, medeniyetini ve geleceğini savunmak durumunda bırakılmıştır. İslam aleminin kurtuluşu, hilafet makamının yabancıların tesirinden kurtuluşu, millî bağımsızlığın geçmişe layık bir iman ile savunulması şarttır<sup>18</sup> Mustafa Kemal Paşa gerek protesto telgrafında, gerekse millete hitaben kaleme aldığı beyannamede özellikle bir hususa dikkat çekmekteydi. O da, milletin işgalden dolayı ümitsizliğe düşerek her şeyi kabullenmeyeceği, aksine daha büyük bir imanla millî mücadeleye devam edeceğinin belirtilmesiydi. Bu da İtilaf Devletleri'nin işgalle ulaşmayı hedefledikleri şeylere uzun vadede kavuşamayacakları anlamına geliyordu.

<sup>16</sup> HTVD, Sayı:13 (Eylül 1955), BN:329; ATATÜRK, **Nutuk, I**, s.417-418.

<sup>17</sup> ATATÜRK, **Nutuk, I**, s.417.

<sup>18</sup> ATATÜRK, **Nutuk, I**, s.419; Mustafa Kemal Paşa, 17 Martta İslam alemine hitaben yayınladığı beyannamede İtilaf Devletleri'nin, bağımsızlıkları için mücadele eden Müslümanların manevi kuvvetini kırmak için Halifelik merkezini işgal ettiklerini ve İslamların hürriyetini hedef aldığını, buna karşın Müslümanların davalarına daha bir kuvvetle sarılmalarına sebep olduğunu ifade etmekteydi (ATTB, IV, s.272).

Mustafa Kemal Paşa, 18 Martta Kolordulara, Vilayetlere, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine ve Posta Baş Müdürlüklerine gönderdiği yazıda; Millet'in işgali protesto amacıyla göndereceği telgraflardan ücret alınmamasını ve her türlü kolaylığın sağlanmasını istedi<sup>19</sup>. Böylelikle millî davada halkın katılımı artırılacak, İtilaf Devletleri Türk milletinin işgale gösterdiği tepkiden gereğince haberdar edilmiş olacaktı.

Türk milleti, liderinin gösterdiği yolda yürümekte gecikmedi. Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri aldıkları karar doğrultusunda 19 Martta İtilaf Devletleri temsilcilerine bir protesto telgrafi gönderdi<sup>20</sup>.

17 Martta Erzurum'da Lala Paşa Camii meydanında büyük bir miting yapılarak işgal protesto edildi. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinden Cevat (Dursunoğlu) Bey ile Kâzım Bey yaptıkları konuşmalarda halkı sağduyulu olmaya davet ederek, birlik içerisinde olunması halinde bütün sıkıntıların aşılacağını ifade ettiler. Miting sonunda tarafsız devletlere<sup>21</sup>, İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerine<sup>22</sup> ve İtilaf Devletleri millet meclislerine<sup>23</sup> birer protesto telgrafi gönderildi. 18 Mart sabahı ise Hasankale'de bir miting düzenlendi. Aynen Erzurum'da olduğu gibi, buradan da ilgili makamlara protesto telgrafları gönderildi<sup>24</sup>.

Mustafa Kemal Paşa, 17 Martta Heyet-i Temsiliye'nin bilgisi ve onayı olmadıkça hiçbir makam ve memurun İstanbul ile haberleşme yapamayacağını ifade ederek, ilgililerin yasağa titizlikle uymasını istedi<sup>25</sup>. Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci kez haberleşmenin yasaklandığını ifade etmesinin sebebi Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın, askerî makamlarla temas kurmak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Fevzi Paşa kolordulara gönderdiği yazıda; İstanbul'da düzenin sağlandığını ve hükümetin görevi başında olduğunu iddia ederek, kolorduların açık biçimde Nezaret ile haberleşmelerini istemekteydi<sup>26</sup>. Askerî makamların kendi aralarında şifreli haberleşmesi eskiden beri uygulanmakta olan bir usuldü. Kolorduların Nezaretle şifresiz haberleşmesi iki önemli sakınca doğuracaktı. Birincisi, İngilizler Anadolu'daki gelişmelerden haberdar olacaktı. İkincisi ise, işgalin kabul görmesi sağlanacaktı. Başka bir deyişle İtilaf yüksek komiserlerinin yapamadığını, Harbiye Nezareti yapmış olacaktı. Sahnelenmek istenen oyun zamanında yapılan müdahaleyle sonuçsuz kaldı. Mustafa Kemal Paşa, aynı gün yeni bir emir daha yayınladı. Vilayetlere, Kolordulara ve Posta-Telgraf Baş Müdürlüklerine gönderdiği

<sup>19</sup> HTVD, Sayı:22 (Aralık 1957), BN:571.

<sup>20</sup> Mustafa ALBAYRAK, **Millî Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri**, Ankara 1998, s.175.

<sup>21</sup> TİTE, K.21, G.66, B.66-1.

<sup>22</sup> TİTE, K.21, G.66, B.66-2.

<sup>23</sup> TİTE, K.21, G.66, B.66-3.

<sup>24</sup> Haluk SELVİ, **Millî Mücadele'de Erzurum**, Ankara 2000, s.251.

<sup>25</sup> HTVD, Sayı:22 (Aralık 1957), BN:566.

<sup>26</sup> **Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE), İstiklâl Harbi Kataloğu (İSH)**, K.117, G.38, B.38-9; Hüsamettin ERTÜRK, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1996, s.356.

yazıda; İstanbul'dan düşman bildirimlerini alıp, Anadolu'ya yayanlarla, Anadolu'daki haberleşmeleri İstanbul'a verenlerin casus telakki edilerek, en şiddetli cezaya çarptırılacaklarını belirtti<sup>27</sup>.

Anadolu'dan İstanbul'a, İstanbul'dan Anadolu'ya bilgi akışının kontrol altına alınması, halkın gelişmelerden nasıl haberdar olacağı sorusunu akla getirmekteydi. Bu noktada halkın doğru ve hızlı bir şekilde bilgilendirilmesini sağlamak ve Millî Mücadele Hareketini vatanın en ücra köşesine kadar yaymak amacıyla 8 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kuruldu. Anadolu Ajansı bu tarihe kadar Türk kamuoyunu yanlış bilgilendiren ve hatta yönlendiren yabancı ajansların tahribatını engelleyebileceği gibi, Anadolu'daki gelişmeler hakkında Avrupa kamuoyunu da doğru bilgilendirecekti. Böylelikle hem içte, hem de dışta Millî Mücadele Hareketi'nin propaganda gücü artırılmış olacaktı<sup>28</sup>. Bu arada millî birlik aleyhine yayınlar yapan gazetelerin Anadolu'ya sokulmaması için karar alındı. Anadolu'ya sokulması yasaklanan ilk gazete ise Kürtçe yayın yapan Zeyn gazetesi oldu<sup>29</sup>.

Olağanüstü şartlar karşısında alınan önlemlerin hiç şüphesiz malî boyutu da vardı. Mustafa Kemal Paşa, malî kurum ve kuruluşların denetim altına alınmasını sağlamak ve bunların İstanbul'la ilişkilerini kesmek için ilgililere aşağıdaki üç maddelik emri gönderdi:

"1-Memâlik-i Osmaniye dahilindeki Osmanlı Bankalarıyla Düyun-u Umumiye ve Reji idareleri mevcudunun mahalleri en büyük mülkiye ve maliye memurlarını haberdar edecek ve herhangi bir tarafa yapacakları irsalât bu iki memur tarafından murakabe edilerek mâfevk makamlarına malûmat i'tâ edeceklerdir. Ziraat Bankaları dahi aynı suretle mevcudunu bildirmekle beraber İstanbul merkezinden mâada merâkizle olan muamelâta devam edeceklerdir.

"2-İşbu müessesatın İstanbul'a irsalât yapması men olunacaktır.

"3-Bâlâdaki mezkûr müessesat-ı maliye ile mal sandıklarında ve evkak sandıklarında mevcut mebâliğin cinsleri ve merhûnatın mecmu rakamla gösterilmek üzere 18/Mart/336 gayesi itibariyle bâliğ olduğu miktarda derhal bildirilecektir"<sup>30</sup>.

Heyet-i Temsiliye başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'nın aldığı önlemler içerisinde askerî nitelikte olanların yeri çok büyüktür. Zira bu önlemler işgale tepki olduğu kadar, devletin varlığını ve milletin bağımsızlığını korumaya yönelik olması itibariyle de büyük değer taşıyordu.

Askerî önlemler çerçevesinde alınan ilk önlem Türk tutuklularına karşı İtilaf kontrol subaylarının tutuklanmasıydı. Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin 20 Ocak 1920'de hükümete verdikleri notayla Cevat ve Cemal Paşaları istifaya zorladığı gün, bu girişimin Millî Mücadele taraftarı mebusların tutuklanmasına kadar

<sup>27</sup> HTVD, Sayı:22 (Aralık 1957), BN:567.

<sup>28</sup> Yücel ÖZKAYA, **Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın**, Ankara 1989, s.46; Halide Edip ADIVAR, **Türkün Ateşle İmtihani**, İstanbul 1994, s.108; **ATTB, IV**, s.300.

<sup>29</sup> **ATTB, IV**, s.323.

<sup>30</sup> HTVD, Sayı:22 (Aralık 1957), BN:572.

götürülebileceği ihtimalini göz önünü alarak, Anadolu'da görev yapan İngiliz kontrol subaylarının tutuklanmasını emretmişti<sup>31</sup>. O tarihte öngördüğü tehlike işgalle birlikte şimdi gerçeğe dönmüştü. Rauf ve Kara Vasıf Beyler gibi Millî Mücadele'nin önde gelen isimlerinin tutuklanması üzerine, 16 Martta kolordu komutanlarına gönderdiği yazıda; 21 Ocakta verdiği emri hatırlatarak, gereğinin yerine getirilmesini istedi<sup>32</sup>. Bu emir doğrultusunda; 15. Kolordu Komutanı Karabekir Paşa, Yarbay Rawlinson ile emrindeki 5 eri<sup>33</sup>, 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'de Amasya'da bulunan Yüzbaşı Forbes'i tutuklattı. Rawlinson ve maiyeti Harbiye Nezareti'nin<sup>34</sup> ve İngiliz Yüksek Komiserliği'nin<sup>35</sup> girişimlerine rağmen Erzurum'da alıkonulurken, Yüzbaşı Forbes'in, İngilizlerin Samsun'a muhtemel bir çıkartma yapabileceği ve bunun da yeni tehlikeler doğurabileceğine kanaat getirilerek, ülke dışını çıkarılmasına karar verildi<sup>36</sup>.

İngiliz subaylarının tutuklanması, kıyı bölgelerine yönelik bir askerî harekâtın yapılmasına neden olabilirdi. İşgalden sonra askerî hareketliliğin devam etmesi, Anadolu içlerine doğru yeni işgallerin yapılabileceği ihtimalini kuvvetlendirmekteydi. Zira İngiliz İşgal Komutanlığı, hem İstanbul'daki güvenliklerini sağlamak, hem de mebusların kaçış yolunu tutmak için İzmit'e bir miktar asker çıkardığı gibi, Gebze ve Derine üzerine de takip müfrezeleri göndermişti<sup>37</sup>. Bu husus Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatinden kaçmadığı gibi, kolordulara seferi kadrolara geçilmesi emrini vermesine yol açtı. 3. Kolordu Komutanlığı, muhtemel bir İngiliz çıkartmasını engellemek için Harbiye Nezareti'nin 24 Aralık 1919 ve Heyet-i Temsiliye'nin de 31 Aralık 1919 tarihli emirleri doğrultusunda önce seferberlik ilan etti, arkasından da kıyı bölgelerinde gerekli tertibatı aldı<sup>38</sup>. Böylelikle kıyı bölgelerinin korunması sorunu halledilmiş oluyordu.

Karadeniz kıyılarında bu önlemler alınırken, İngilizlerin Marmara Denizi'nin doğu kıyılarına doğru işgali genişletme tehlikesi hâlâ devam etmekteydi. Buna fırsat vermemek için iki maddelik bir plan uygulamaya sokuldu. Buna göre; 14. Kolordu seferberlik ilan ederek, İngiliz kuvvetlerinin gerisini tehdit edecekti. Böylelikle İngilizler yeni işgallere girişmek hususunda iki kere düşünmek zorunda kalacaklardı. Mustafa Kemal Paşa bu düşünceden hareketle Yusuf İzzet Paşa'ya gönderdiği

<sup>31</sup> Kemal ATATÜRK, *Nutuk, III*, İstanbul 1982, s.1194.

<sup>32</sup> ATATÜRK, *Nutuk, I*, s.420.

<sup>33</sup> ATASE, *İSH*, K.348, G.42, B.42-1.

<sup>34</sup> Harbiye Nezareti, 15. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği yazıda; Yarbay ve erlerin bırakılmaması durumunda ülkenin çok büyük tehlikelerle karşı karşıya kalacağını belirtmekteydi (ATASE, *İSH*, K.117, G.38, B.38-13).

<sup>35</sup> İngiliz Yüksek Komiserliği hükümete verdiği notada; İngiliz subaylarının görevlerine iade edilmemeleri halinde Osmanlı Devleti'nin mütarekeyi tanımadığına kanaat getirilerek, İtilaf Devletleri'nin hareketlerinde serbest kalacağı ifade edilmekteydi (ATASE, *İSH*, K.117, G.38, B.38-18, 19).

<sup>36</sup> Geniş bilgi için bkz: HTVD; Sayı:25 (Eylül 1958), BN:634-652.

<sup>37</sup> ATTB, *IV*, s.284.

<sup>38</sup> HTVD, Sayı:25 (Eylül 1958), BN:659.



telgrafta, kolordunun hazırlıklarını bir an önce tamamlamasını istedi<sup>39</sup>. İkinci önlem ise, Geyve Boğazı'nın kontrol altına alınmasıydı<sup>40</sup>. Geyve Boğazı'nın güvenli bir şekilde kontrol altına alınması için öncelikli olarak Eskişehir ve Afyon'da bulunan İngiliz birliklerinin silahsızlandırılması ve bölgeden uzaklaştırılmasına ihtiyaç vardı. Bu amaçla Refet Bey 100 kişilik bir Kuva-yi Milliye kuvvetiyle Eskişehir'e gönderildi<sup>41</sup>. Halkın katılımıyla güçlenen Kuva-yi Milliye nizami birliklerin yardımına ihtiyaç duymadan İngiliz kuvvetlerini bölgeden uzaklaştırabilecek bir güce ulaştı<sup>42</sup>. İngiliz birliğinin komutanına bir ultimatom verilerek; iki saat içinde İstanbul'a hareket etmemeleri halinde dökülecek kandan kendisinin sorumlu olacağı, silahlarını bırakmaları halinde can güvenliklerinin sağlanarak gitmelerine izin verileceği belirtildi. Bu güvence üzerine İngiliz birliği trenle İzmit'e, oradan da İstanbul'a hareket etti<sup>43</sup>. Aynı şekilde Afyon'daki İngiliz birliğinin silahları teslim alınarak, İstanbul'a gönderildi<sup>44</sup>. Böylelikle Geyve Boğazı'nın kontrol altına alınması için hiçbir engel kalmamış oldu. 20 Mart 1920'de, 20. Kolordu'nun 24. Tümen'ine bağlı birlikler Geyve Boğazı'nı ve demiryolu hattını ele geçirecek, İngiliz kuvvetlerinin bu bölge üzerinden Anadolu içlerine doğru ilerlemesini engellemiş oldu<sup>45</sup>. Burada meydana getirilen kontrol sayesinde Millî Mücadele aleyhine propaganda yapmak amacıyla Anadolu'ya geçmek isteyen kişilerin engellenmesi mümkün olmuştur<sup>46</sup>.

Bütün bunlar yapılırken, alınan kararların dışarıya sızdırılmaması ve özellikle İngilizlerin haberdar olmamasının büyük önemi vardı. Mustafa Kemal Paşa 23 Martta vilayetlere ve kolordulara gönderdiği bir emirde casusluk yapanlar hakkında izlenecek yolu şöyle açıklıyordu: "Düşman lehinde propaganda yapanlar herhangi suretle düşmanla muhabere icra eyleyenler ve icraat ve mukarrerat-ı milliyeye fi'len mümanaat suretiyle düşmanların husul-ü maksadına yardım ve herhangi şekilde casusluk icra edenler derhal mahallî hükûmetlerince tevkif ve olbaddaki mevadd-ı kanuniyeye tevfiik sür'atle tecziye olunacaklardır"<sup>47</sup>.

Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde durduğu bir diğer husus da millî birliğin korunmasıydı. İngilizlerin mütarekenin imzalandığı tarihten itibaren bu yönde ciddi çalışmalar yaptığı ve küçük de olsa bazı ilerlemeler sağladıkları bilinmekteydi. Özellikle Bedirhaniler ve Ayan Meclisi üyesi Seyit Abdülkadir Efendi ile yakın ilişkiler kurmuşlardı. İngilizlerin İstanbul'un işgaliyle birlikte ayrılıkçı Kürt cemiyet ve gruplarını kullanmak isteyecekleri tahmin ediliyordu<sup>48</sup>. Mustafa Kemal Paşa,

<sup>39</sup> HTVD, Sayı:22 (Aralık 1957), BN:560.

<sup>40</sup> ATASE, İSH, K.271, G.55, B.55-1.

<sup>41</sup> ATASE, İSH, K.271, G.159, B.159-1.

<sup>42</sup> ATTB, IV, s.275.

<sup>43</sup> ATASE, İSH, K.271, G.158, B.158-1; HTVD, Sayı:24 (Haziran 1958), BN:629.

<sup>44</sup> ATASE, İSH, K.271, G.43, B.43-1.

<sup>45</sup> HTVD, Sayı:22 (Aralık 1957), BN:561; CEBESÖY, **Millî Mücadele Hatıraları**, s.317.

<sup>46</sup> CEBESÖY, **Millî Mücadele Hatıraları**, s.319.

<sup>47</sup> ATTB, IV, s.282; Bu emir doğrultusunda ilk olarak Niğde Teali-i İslam Cemiyeti'nin sekiz üyesi halkı Kuva-yi Milliye aleyhine kışkırttıklarından dolayı Niğde'deki Tümen Komutanlığı tarafından tutuklandı (ATATÜRK, **Nutuk**, I, s.430).

<sup>48</sup> ATTB, IV, s.279.

İngilizlerin bu zihniyetteki insanları kullanarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir isyan çıkarmalarına engel olunması için 13. Kolordu Komutanlığı'na gerekli emirleri verdiği gibi, 25 Martta 15. Kolordu Komutanı Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgrafta, 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey'in geçmişte zaaf içinde olması sebebiyle Ali Galip Olayı'nın yaşandığını belirterek, yeniden istenmeyen olaylara meydan vermemek için kendisine cesaretlendirici yazılar yazılmasını istedi<sup>49</sup>.

Mart ayı sonuna kadar sürdürülen bu çalışmalar sonucunda Heyet-i Temsiliye Anadolu'da tam bir hakimiyet tesis etmiş oldu. Fakat Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın hükümetin görevi başında olduğunu belirterek, askerî makamların yeniden nezaretle temas kurmasını isteyen telgraflar göndermesi bazı komutanlarda tereddüde yol açtı. Bu komutanlar 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey ile 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa idi. Komutanlar "madem hükümet görevinin başındadır, o halde Heyet-i Temsiliye'ye ihtiyaç kalmamıştır" demek suretiyle Heyet-i Temsiliye'yi tanımamak şeklinde bir tavrın içine girdiler. Bu tavrın diğer kolordulara da sirayet etmesi durumunda İtilaf Devletleri en azından askerî birliği parçalamış olacaktı. Buna fırsat vermemek için öncelikli olarak stratejik öneminden dolayı 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey ikna edilmeye çalışıldı. Bu amaçla hem Mustafa Kemal Paşa, hem de Ali Fuat Paşa çeşitli tarihlerde telgraflar gönderdi. Telgraflarda; İstanbul'la temas kurulmasının millî birliği bozacağı, bunun da sadece İngiliz propagandasına ve emellerine hizmet edeceği belirtilerek, Fahrettin Bey millî kararlar doğrultusunda hareket etmeye davet edildi<sup>50</sup>. Fakat telgrafların arzulan sonucunu vermemesi üzerine Refet Bey bizzat bu işle görevlendirildi. Refet Bey Konya'ya ulaşmadan, Fahrettin Bey ve maiyetindekiler durumun ciddiyetini kavramış bir şekilde düşüncelerini anlatmak üzere 4 Nisanda Ankara'ya geldi. Yapılan uzun görüşmeler sonucunda Fahrettin Bey ve maiyetindekiler izledikleri yolun yanlış olduğunu görerek, Millî Mücadele'nin, dolayısıyla Heyet-i Temsiliye'nin yanında ve emrinde çalışacaklarını ifade ettiler<sup>51</sup>. Fahrettin Bey'in İstanbul'la haberleşmek ve hükümeti tanımak istemesinden kaynaklanan sorun bu şekilde halledildikten sonra, Mustafa Kemal Paşa 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'ye karşı takındığı olumsuz tavrı değiştirmek için harekete geçti. Yusuf İzzet Paşa'nın, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın verdiği emirleri gerekçe göstererek 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'den vereceği emirlere itaat etmesini istemesi üzerine, Bekir Sami Bey buna itiraz ederek, durumu Heyet-i Temsiliye'ye bildirdi<sup>52</sup>. Mustafa Kemal Paşa, 14. Kolorduya bağlı tümen komutanlarına gönderdiği yazıda; Yusuf İzzet Paşa'nın uyarılarak, Heyet-i Temsiliye'nin vereceği emirlere itaat etmesinin sağlanmasını istedi. Yusuf İzzet Paşa'nın yapılan uyarıları dikkate almaması ve bu sırada Anzavur isyanının da Bursa'yı tehdit eder bir hal alması, Paşa'nın daha sert uyarılmasını zorunlu kıldı. Mustafa Kemal Paşa, 9 Nisan 1920'de Yusuf İzzet Paşa'yı Ankara'ya davet etti. Ayrıca Bekir Sami Bey ile Yüzbaşı Selahattin Bey'e de bir telgraf göndererek,

<sup>49</sup> ATTB, IV, s.285.

<sup>50</sup> ATTB, IV, s.290.

<sup>51</sup> CEBESÖY, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.328, 342.

<sup>52</sup> Geniş bilgi için bkz: CEBESÖY, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.322-324.

Yusuf İzzet Paşa'nın davete icab etmesi halinde tutuklanarak getirilmesi için emir verdi<sup>53</sup> Yusuf İzzet Paşa gerek Mustafa Kemal Paşa'nın gerekse emrindeki komutanların tavizsiz tutumları karşısında geri adım atmak zorunda kalarak, 10 Nisan 1920'de Ankara'ya hareket etti<sup>54</sup>

Böylece İstanbul'un Yusuf İzzet Paşa'yı kullanarak Hey'et-i Temsiliye'ye karşı askeri blok oluşturma çabaları sonuçsuz bırakıldı.

### **SONUÇ**

İstanbul'un işgali, merkezi hükümetin ve devletin siyasi olduğu kadar hukuken de sona erdiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Milletın var olma mücadelesinde tek dayanağı olan Hey'et-i Temsiliye işgal sonrası yaptığı çalışmalar sayesinde millete umut ışığı olmuştur. Alınan idari önlemler sayesinde devlet idaresinde ortaya çıkabilecek kargaşa ve otoritesizlik engellenmiştir. Askerî önlemler sayesinde hem işgalin Anadolu'ya sıçraması, hem de Yunan kuvvetlerinin fırsattan istifade ederek ileri harekâta geçmeleri önlemlendi. Bunların dışında millî birliğin korunması ve güçlendirilmesi için gerekli adımlar atıldığı gibi milletin demokratik yollarla işgale tepki göstermesi sağlandı. Alınan önlemler, milletin Hey'et-i Temsiliye'nin öncülüğünde ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde mücadelesini sürdürebilmesi için hayati katkılar sağladı. Mustafa Kemal Paşa'nın büyük dehası, azmi ve kararlılığı sayesinde meydana gelen ortam sayesinde, Türk milleti, siyasi olgunluğunun göstergesi olan Büyük Millet Meclisi'ni açarak mücadelesini yeni bir kurum altında sürdürmeye karar vermiştir.

### **ABSTRACT**

The Administrative And Military Measures Taken By The Representative Corporation Upon The Occupation Of Istanbul One of the turning points of the Turkish Nation's National Struggle is certainly the occupation of Istanbul. The Representative Corporation undertook the administration of Anatolia until the Turkish National Assembly was opened after the occupation. During that period it took some political, military and economic measures. This study States the measures taken by the Representative Corporation to save the state and Nation.

**Keywords:** The occupation of Istanbul, The Representative Corporation, England, Anatolia.

<sup>53</sup> ATTB, IV, s. 301-302.

<sup>54</sup> CEBESÖY, Milli Mücadele Hatıraları, s. 329.

